

Στη Νίκειο Σχολή του Νυμφαίου το Σάββατο και χθες Κυριακή 21-22 Οκτωβρίου η Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων διεξήγαγε επιστημονικό συμπόσιο με θέμα «Συμβολή για τα Βλαχοχώρια του Μέλλοντος». Ακολουθεί η κεντρική ομιλία. Είναι μακρά αλλά ίσως Σας ενδιαφέρει.

ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΑΕΤΟΦΩΛΙΕΣ ΤΟΥΣ

Επί μακρούς αιώνες τα βλαχοχώρια στα ψηλά βουνά υπήρξαν λίκνο τους ελληνικής παιδείας και τείχος του Ελληνισμού, κιβωτός πολιτισμού και κέντρα διεθνούς εμπορίου. Τα δίκτυά τους απλώνονταν σε Δύση και Ανατολή: Βαλκάνια και Ευρώπη, Κωνσταντινούπολη και Αίγυπτος, Ρωσία, Κασπία και Κριμαία. Παρέμειναν άπαρτα ακροπύργια του Έθνους έως την Κατοχή 1941-1944 οπότε οι Γερμανοί και Ιταλοί τα πυρπόλησαν όλα με ελάχιστες εξαιρέσεις. Ολοκαύτωμα η Κλεισούρα. Αλλά οι Βλάχοι τα αναστήλωσαν όλα. Επί 450 χρόνια ήσαν αυτοδιοικούμενα και ένοπλα. Δυστυχώς, αχάριστη, αμνήμων και ανελλήνιστη η Ελληνική Πολιτεία κατήργησε κι αυτές τους σεπτές ορεινές κοινότητες που την πατρώα αυτοδιοίκησή τους που είχαν σεβασθεί ακόμη και οι Οθωμανοί κατακτητές. Αυτό σημαίνει εθνική παρακμή. Ωστόσο, εμείς απάνω στα βουνά τους στεκόμαστε όρθιοι και δημιουργοί. Χρωστάμε στον Ελληνισμό και σώζουμε τα σεβάσματα λίκνα του για να θυμάται το Γένος. Η μνήμη οδηγεί. Και οι Βλάχοι το υπηρετούν ακόμη από θέσεις-κλειδιά. Βλάχοι σήμερα είναι ο Πρύτανης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Περικλής Μήτκας, οι Περιφερειάρχες Κεντρικής Μακεδονίας Απόστολος Τζιτζικώστας, Ηλείου Αλέξανδρος Καχριμάνης και Θεσσαλίας Βασίλης Αγοραστός, ο Δήμαρχος Θεσσαλονίκης Γιάννης Μπουτάρης, οι Πρόεδροι της Διεθνούς Εκθέσεως Δημήτρης Τζήκας και της ΧΑΝ Γιάννης Σωσσίδης, δεκάδες καθηγητές Πανεπιστημίων κ.α.

Στα βλαχοχώρια της Ηλείου, της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και του Βάλτου συναντάς ακόμη ζωντανή την Ιστορία και την ασημουργία, την λαϊκή αρχιτεκτονική και την παράδοση σε πλήρη αρμονία με την εξαίσια Φύση όπου αχολογούν τα τελευταία τσελιγκάτα. Ας επιτραπεί, λοιπόν, στον υποφαινόμενο Βλάχο να αφιερώσει στις ρίζες του τρία διαδοχικά άρθρα. Είναι πολύ δύσκολο να διατρέξεις τόσους πολλούς αιώνες, τόσους άθλους, τόσο χρυσάφι και τόσο αίμα. Να διαλύσεις τόσες πλάνες και τόσο οργανωμένες πλεκτάνες. Να συνοψισθούν σε ενότητες που καθεμιά τους αποτελεί ολόκερα βιβλία. Οι Αρμάνοι καμαρώνουν ότι υπήρξαν πρώτοι στ' άρματα και στα γράμματα, στα γρόσια και στα τάματα. Καθοδήγησαν τα Βαλκάνια, διεκίνησαν το εμπόριο Ανατολής και Δύσης, φώτισαν το δουλεύον Γένος και στάθηκαν αρματωμένοι στην πρώτη γραμμή όλων των αγώνων.

Βλάχους τους ονόμασαν άλλοι. Εμείς ανέκαθεν αυτοπροσδιοριζόμαστε ως Αρμάνοι, δηλαδή Ρωμαίοι πολίτες τους καθ' ημάς Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας η οποία τους τελευταίους αιώνες τους επονομάζονταν και Ρωμανία. Αρειμάνιος στην ελληνική σημαίνει αγέρωχος πολεμιστής. Το όνομα Ρωμαίος ουδέποτε προσδιόριζε εθνική καταγωγή. Επί περισσότερα από χίλια χρόνια όλοι οι Έλληνες αυτοπροσδιορίζονταν ως Ρωμαίοι. Ρωμοσύνη ορίζουμε το Γένος τους μέχρι σήμερα και αποκαλούμεθα Ρωμιοί. Έως την Άλωση ο Αυτοκράτωρ έφερε τον τίτλο «Πιστός εν Χριστώ Βασιλεύς και Αυτοκράτωρ Ρωμαίων». Ρουμ ιλί, Ρούμελη, γη των Ρωμαίων, ονόμασαν οι Οθωμανοί όλον τον ελληνικό χώρο δυτικά τους Πόλης.

Είμαστε οι τελευταίοι απόγονοι των γηγενών Ελλήνων οι οποίοι λατινοφώνησαν μετά την επικράτηση των Ρωμαίων, όπως λατινοφώνησαν όλοι οι κάτοικοι τους Ρουμανίας, τους Γαλλίας, τους Ισπανίας, τους Πορτογαλίας, της Βαλονίας στο Βέλγιο και του καντονίου Ρωμάνις τους Ελβετίας. Μετά όλη η

Λατινική Αμερική και η Καραϊβική. Η επιστήμη ονομάζει ρωμανικές αυτές τις γλώσσες γιατί μήτρα τους είναι η λατινική. Η γλωσσική ρίζα δεν σημαίνει εθνική.

Οι πρόγονοί μας ουδέποτε έγραψαν την προφορική τους γλώσσα. Έγραψαν μόνον στην ελληνική. Εξελλήνιζαν. Δεν εξελληνίσθηκαν. Όλοι οι ιστορικοί μαρτυρούν επί μακρούς αιώνες ότι από τον 1^ο αιώνα οι γηγενείς πληθυσμοί στον ευρύτερο ελληνικό χώρο λατινοφώνησαν λόγω τους ρωμαϊκής κυριαρχίας και χρησιμοποιούσαν τη λατινική στην προφορική μονάχα τους λαλιά: *φθέγγεσθαι, λόγω Ρωμαίων χρώνται, εκφωνείσθαι ρήμασι ρωμαϊκοίς* κ.α.

Ο Πλούταρχος τον 1^ο αιώνα τους (50-120) γράφει:¹ «Ως δοκεί μοι περί Ρωμαίων λέγειν ὡν με λόγω νυν ομού τι πάντες ἄνθρωποι χρώνται», δηλαδή «την γλώσσα των Ρωμαίων χρησιμοποιούν προφορικά τώρα όλοι μαζί σχεδόν οι άνθρωποι». Μετά 43 χρόνια, ο Ρωμαίος Δίων Κάσσιος (163-235) αναφέρει² ότι ο Αυτοκράτωρ Αντωνίνος ο Ευσεβής, από το 138 έως το 161 τους, συγκρότησε επί τόπου τρεις Λεγεώνες από γηγενείς Μακεδόνες, Ηπειρώτες και Αιτωλούς: την 5^η, 7^η, και 6^η. Στα βλάχικα η 5^η ονομάζεται «τσίντσι» και, γι' αυτό, οι Σέρβοι τους ονόμασαν «Τσίντσαρ». Κάθε Λεγεώνα αποτελούσαν 16.000 άνδρες βαρεία οπλισμένοι που υπηρετούσαν επί 25 συνεχή χρόνια ακολουθούμενοι από τους οικογένειές τους. Έτσι λατινοφώνησαν και συνέχισαν να υπηρετούν ένοπλοι την Αυτοκρατορία τα επόμενα χίλια τριακόσια χρόνια. Το 212 τους ο Αυτοκράτωρ Καρακάλλας ονόμασε Ρωμαίους όλους τους υπηκόους της Αυτοκρατορίας διότι τους ανύψωσε στο δικαίωμα του Ρωμαίου πολίτη. Τον 5^ο αιώνα ο Πρίσκο γράφει ότι όλοι οι αιχμάλωτοι του Αττίλα, που ο τους επισκέφθηκε, μιλούσαν λατινικά επειδή στα Βαλκάνια τους ο πληθυσμός είχε λατινοφωνήσει και μόνον τους ακτές μιλούσαν ελληνικά.³ Μετά σύντομα ο Ιωάννης Λυδός, σύγχρονος του Ιουστινιανού, βεβαιώνει τα ίδια. Γράφει:⁴

«Νόμος ην αρχαίος πάντα μεν τα οπωσούν πραττόμενα παρά τοις Ἐπαρχοῖς τοις των Ἰταλῶν εκφωνείσθαι ρήμασι, τα δε περί την Ευρώπην πραττόμενα πάντα διεφύλαξεν εξ ανάγκης δια το τους αυτής οικήτορας, καίπερ Ἕλληνας εκ του πλείονος όντας, τη των Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνή και μάλιστα τους δημοσιεύοντας». Δηλαδή «υπήρχε αρχαίος νόμος να εκφωνούνται λατινικά όσα έπρατταν οι Έπαρχοι και όσοι έπρατταν στα Βαλκάνια (που τότε ονομάζονταν Ευρώπη) η ανάγκη διεφύλαξε τον νόμο να μιλούν λατινικά, παρ' όλο που οι περισσότεροι κάτοικοί τους ήσαν Έλληνες και μάλιστα οι δημόσιοι αξιωματούχοι».

Ο Προκόπιος το 553-555 καταγράφει βλάχικα τοπωνύμια: Σαπτεκάζας: Επτά Σπίτια, Λουποφοντάνα: Λυκόβρυση, Μπουργκουάλτου: Ψηλό Κάστρο κ.α.

Έως το τέλος του 6^{ου} αιώνα οι λατινόφωνοι αυτοί πολεμιστές δεν ονομάζονται ακόμη Βλάχοι. Μήπως δεν υπήρχαν έως τότε; Υπήρχαν, βέβαια. Το όνομα Βλάχος ήλθε και τους βρήκε. Πώς; Οι Γερμανοί επονόμαζαν όλους τους λατινόφωνους Volcae, δηλαδή Λαούς της Λατινικής, και μετά Welsch. Απ' αυτό προήλθαν οι ονομασίες Βαλλόνοι και Ουαλλοί. Διερχόμενοι τα γερμανικά εδάφη οι Σλάβοι έφεραν το όνομα παρεφθαρμένο στα Βαλκάνια όπου βρήκαν τους αυτόχθονες λατινόφωνους και τους ονόμασαν Wlaschi, Βλάχους. Γι' αυτό «ξαφνικά» εμφανίσθηκαν από το πουθενά Βλάχοι- απλώς τότε εμφανίσθηκε πρώτη φορά το όνομα Βλάχος. Η Πολωνία ονομάζει επίσημα μέχρι σήμερα Wloszy την Ιταλία.

Επί δύο χιλιάδες χρόνια οι Αρμάνοι Βλάχοι μάχονται. Είναι διαδοχικά Λεγεωνάριοι υπό τους Ρωμαίους, Ακρίτες της πατρώας Ανατολικής Αυτοκρατορίας,

¹ Πλούταρχου, *Βίοι Παράλληλοι*, VIII, 8.

² Δίωνος Κασσίου LXXVIII, 7, 1, σ. 380.

³ Priscus, *Historiae greci minores*, v. I, Lipsiae 1870, σ. 190.

⁴ Ιωάννης Λυδός, *Περί των αρχών της Ρωμαίων Πολιτείας*, τ. II, έκδοση Βόννης 1837, σ. 68.

επίλεκτοι πολεμιστές της και Οδΐται φύλακες των βασιλικών οδών. Τα επόμενα τριακόσια χρόνια αρματολοί και, μετά, ξανά στα άρματα έως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Στα δημώδη τραγούδια του Ακριτικού Κύκλου ο Λαός τους υμνεί:

*Ωσε να στρώσει ο Κωνσταντής/ κι Αλέξης να σελώσει
ευρέθη το Βλαχόπουλο/ στον μαύρο καβαλάρης
Στο έμπα μπήκε σαν αϊτός/ Στο ξέβγα σαν πετρίτης
Στο έμπα χίλιους έκοψε/ Στο ξέβγα δυο χιλιάδες
Και στο καλό το γύρισμα/ Κανέναν δεν αφήνει*

Ο Θεοφύλακτος Σιμοκάττης, περιγράφοντας την εκστρατεία κατά των Αβάρων στη Θράκη το 579-582, σημειώνει ότι η λατινική λαλιά ήταν η «πατρώα φωνή» των πολεμιστών. Το ίδιο επαναλαμβάνει ο Θεοφάνης.⁵ Στον καιρό του Βουλγαροκτόνου είναι οι τρομεροί Βλάχοι Οδΐται που φύλαγαν τις κλεισούρες και τις βασιλικές οδούς. Τον 10^ο αιώνα ο Γεώργιος Κεδρηνός αναφέρει ότι σκότωσαν τον Δαβίδ, αδελφό του Τσάρου Σαμουήλ. Γράφει:⁶ «*Δαβίδ δε αναιρεθείς μέσου Καστορίας και Πρέσπας εις τας λεγομένας Καλάς Δρυς παρά τινων Βλάχων Οδιτών*». Παραφράζει ελληνικά «Καλάς Δρυς» την βλάχικη Κάλεα ντι Ρυς, δηλαδή ο δρόμος του Ρήσου, του Λυγκός κοντά στο βλαχοχώρι Πισοδέρι που φύλαγε το πέρασμα της Λυγκηστιδος από τη Φλώρινα προς τις Πρέσπες, την Καστοριά και την Κορυτσά.

Τους Βλάχους μνημονεύει αργότερα και η Άννα η Κομνηνή (1083-1148). Έχουν γίνει τόσο ισχυροί ώστε εκείνη την εποχή η Θεσσαλία ονομάζεται Μεγάλη Βλαχία και η Αιτωλοακαρνανία Μικρή Βλαχία η οποία, με σημαντικά διαλείμματα, διατηρήθηκε μέχρι και τον 15^ο αιώνα οπότε την βρήκαν οι Οθωμανοί και την μετέφρασαν στα τούρκικα Κιουτσούκ Ουλάχ από όπου μας βγήκε ελληνικά το προσωνύμιο Κουτσόβλαχοι. Το 1159 ο ραβίνος Βενιαμίν ο εκ Τουδέλας βρίσκει τους Βλάχους της Μεγάλης Βλαχίας ανυπότακτους μέχρι έξω από τη Λαμία -τότε Ζητούνι- που επισκέπτεται και περιγράφει:⁷ «*Εδώ βρίσκονται τα σύνορα της Βλαχίας που οι κάτοικοί της ονομάζονται Βλάχοι. Μήτε εις Θεόν μήτε εις Βασιλέα πιστεύουν. Είναι αλαφροί και γρήγοροι σαν ζαρκάδια και κατεβαίνουν από τα βουνά τους στους ελληνικούς κάμπους και τους ληστεύουν. Κανείς δεν ρισκοκινδυνεύει πόλεμο μαζί τους ούτε μπορεί να τους υποτάξει*».

Υπερασπίσθηκαν την Αυτοκρατορία μέχρι τέλους. Πριν ακόμη στεφθεί Αυτοκράτωρ, ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος εξορμά από τον Μυστρά και αναμετρίεται με τους Οθωμανούς στη Θεσσαλία. Στο πλευρό του πολεμούν οι Βλάχοι. Ο W. Miller γράφει:⁸ «*Τότε οι Βλάχοι της Πίνδου ρίχτηκαν από ψηλά κατά των Τούρκων στον μεγάλο θεσσαλικό κάμπο*». Ήσαν οι τελευταίες αναλαμπές, όμως. Όταν οι Οθωμανοί επιδρομείς επεκράτησαν, οι Βλάχοι δεν υπετάγησαν. Συνοικίσθηκαν σε απρόσιτα χωριά στις υψηλότερες βουνοκορφές επάνω στα στρατηγικά περάσματα αφού απέσπασαν από τον νικητή Σουλτάνο το προνόμιο να μείνουν όπλα, να αυτοδιοικούνται και να πληρώνουν μειωμένους φόρους απ' ευθείας στην Βασιλομήτορα Βαλιντέ Σουλτάνα. Τα βλαχοχώρια κηρύχθηκαν βακούφια -ιερά κτήματα- άβατα στους Οθωμανούς. Μετά έναν περίπου αιώνα ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής (1520-1566) εκστρατεύει προς τη Βιέννη. Προκειμένου να έχει τα νώτα του ασφαλή και τις γραμμές των επικοινωνιών του ελεύθερες αναθέτει στους Βλάχους την προαιώνια αποστολή τους: τη φύλαξη των βασιλικών οδών, των

⁵ Θεοφάνης, έκδοση Βόννης, I, σ. 397.

⁶ Κεδρηνού, *Σύνοψις ιστοριών αρχομένη από της αναιρέσεως Νικηφόρου Βασιλέως*, έκδοση Iohannes Thurn, Βερολίνο 1973, B. 435, 11, 78, σ. 329.

⁷ Κυριάκος Σιμόπουλος, *Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, Αθήνα 1972, σ. 223 κ.ε.

⁸ W. Miller, *Η Φραγκοκρατία στην Ελλάδα*, Αθήνα 1960, σ. 475.

κλεισφωρειών και των αμάχων αγροτών. Με επίκεντρο τα βλαχοχώρια ιδρύει τα πρώτα δεκαπέντε αρματολίκια: Καστανιάς στο Βέρμιο, Σερβίων στα Χάσια, Γρεβενών στη βόρεια Πίνδο, Ασπροποτάμου, Μαλακασίου και Γαρδικίου-Λιδωρικίου στη νότια Πίνδο, Μηλιάς, Τεμπών και Ελασσόνας στον Όλυμπο, Ανασελίτσας, Αγράφων, Βάλτου και Ξηρομέρου στην Αιτωλο-Ακαρνανία, Πατρατζικίου στο Βελούχι δίπλα στις Θερμοπύλες και Μαυροβουνίου και Κάρλελι. Η προσωνομία αρματολός είναι βλάχικη *Armatul* στα βλάχικα σημαίνει ο οπλισμένος και *armatuli* οι οπλισμένοι. Περιώνυμοι Βλάχοι αρματολοί αναδεικνύονται στη Μηλιά οι Λαζαίοι, στον νότιο Όλυμπο ο Πάνος Τσάρας και ο θρυλικός γιος του Νικοτσάρας, στα Τέμπη με έδρα τη Ραψάνη οι Τζαχειλαίοι, στον Τύρναβο ο Τζίμας, στα Σέρβια οι Μπιζιωταίοι, στα Γρεβενά ο Γιάννης Πρίφτη -στα βλάχικα ο γιος του παπά- και προ πάντων οι Ζιακαίοι, στον Ασπροπόταμο ο Νικόλαος Στορνάρης και ο Χριστόδουλος Χατζηπέτρος, στα Άγραφα οι Μπουκουβαλαίοι με γενάρχη τον μυθικό Γέρο-Δήμο του δημοτικού τραγουδιού, ο Γιαννάκης Ράγκος και αυτός ο αρχιστράτηγος του Ιερού Αγώνος Γεώργιος Καραϊσκάκης, στον Βάλτο οι Στράτοι και οι Σταθά, στο Καρπενήσι οι Βλαχόπουλοι κι ο Σιαδήμας, στη Βόνιτσα οι Γριβαίοι, οι Δράκοι και ο Τζιώγκας κ.ά. Όταν δεν ήταν συγγενείς, ήταν σταυραδέρφια. Το γενεαλογικό δέντρο τους κατέγραψε στα *Ενθυμήματα Στρατιωτικά*⁹ ο βλαχόφωνος ιστορικός του Αγώνος Νικόλαος Κασομούλης. Με το Δημοτικό Τραγούδι του ο ελληνικός Λαός υμνεί επί αιώνες μέχρι σήμερα αντρειωμένους Βλάχους, όπως ο Γέρο-Δήμος, ο Νικοτσάρας, ο Γιάννης του Σταθά, ο παπα-Θύμιος Βλαχάβας, ο Θόδωρος Ζιάκας, ο Γεωργάκης Ολύμπιος κ.α. Μετά μετέχουν μαζικά στην Εθνεγερσία και σε όλα τα επόμενα εθνικο- απελευθερωτικά κινήματα έως και το 1944 οπότε, γι' αυτό, οι Γερμανοί και οι Ιταλοί κατακτητές πυρπολούν όλα σχεδόν τα βλαχοχώρια με ελάχιστες εξαιρέσεις.

Την Εθνεγερσία κήρυξε ο Εθναπόστολος Εθνομάρτυρας Ρήγας Φεραίος, από το Περιβόλι γεννημένος στο Βελεστίνο. Τα επαναστατικά έργα του τυπώνουν στη Βιέννη οι αδελφοί Μαρκίδαι Πούλιου από τη Σιάτιστα -σεάτε στα, δίψα ενδημεί. Οι αδελφοί Γεώργιος και Χρήστος Δουρούτης από τους Καλαρρύτες ήταν Φιλικοί με ανθηρούς εμπορικούς οίκους στο Λιβόρνο, στην Τεργέστη, την Αγκώνα και τη Νάπολη. Αργότερα η οικογένεια Δουρούτη θα ιδρύσει στην Αθήνα το Μεταξουργείο.

Στο πλευρό του Αλεξάνδρου Υψηλάντη μάχονται ο Γεωργάκης Ολύμπιος από το Βλαχολείβαδο και ο Γιάννης Φαρμάκης από το Μπλάτσι. Ο Γεωργάκης Ολύμπιος γίνεται ολοκαύτωμα στη Μονή του Σέκου. Ο Γιάννης Φαρμάκης συλλαμβάνεται με μπαμπεσιά και γδέρνεται ζωντανός στην Κωνσταντινούπολη. Το πολιορκημένο Μεσολόγγι υπερασπίζονται οι Ασπροποταμίτες υπό τους αρματολούς τους Νικόλαο Στορνάρη και Χριστόδουλο Χατζηπέτρο, Νιβεστιάνοι, Πισοντρεάνοι και 300 αετοί της Πίνδου υπό τον Γιαννούλα Ζιάκα. Την Ηρωϊκή Έξοδο περιγράφει ο αυτόπτης μάρτυράς της Νικόλαος Κασομούλης. Ο απλός Λαός ακόμη ψάλλει και χορεύει:

Παιδιά της Σαμαρίνας, ωρέ παιδιά καημένα/ κι ας είστε λερωμένα.

Ντυμένα στ' άσπρα τα λέρωσε το αίμα και το μπαρούτι. Πίσω τους το μικρό βλαχόπουλο ψυχορραγεί και τα παρακαλεί:

*Κι αν πάτε πίσω στα βουνά/ ψηλά στη Σαμαρίνα
Παιδιά της Σαμαρίνας, ωρέ παιδιά καημένα/
Τουφέκια να μη ρίξετε/ τραγούδια να μη πείτε/
Κι αν σας ρωτήσει η μάνα μου/ η δόλια αδερφή μου/
Μη πείτε πως σκοτώθηκα/ ωρέ παιδιά καημένα/
Μόν' πείτε πως παντρεύτηκα/ στα έρημα τα ξένα/*

⁹ Νικόλαος Κασομούλης, *Ενθυμήματα στρατιωτικά*, Γ. Βλαχογιάννης (επιμ.), τ. Α', 1940, σ. 3 κ.ε.

ωρέ παιδιά καημένα/ κι ας είστε λερωμένα.

Οι Βλάχοι συνεχίζουν τον Αγώνα σε όλα τα μέτωπα μέχρι τέλους. Πολιτικός ηγέτης και μετέπειτα πρώτος συνταγματικός Πρωθυπουργός ο ιατρός Ιωάννης Κωλέττης από το Συρράκο που εντωμεταξύ πυρπολείται. Μετά επαναστατούν μαζί με τους άλλους Έλληνες αδελφούς, μα στην πρώτη γραμμή, στην Θεσσαλία, στη Μακεδονία και στην Ήπειρο το 1854 οπότε στη Μεγάλη της Φυλλουργιάς σφαγιάζονται δεκάδες τσελιγκάτα. Μετά, το 1878 στη Μακεδονία. Έπειτα αμέσως το 1886 οργανώνουν νέα Επανάσταση στην Άνω Μακεδονία. Ηγέτης ο Αναστάσιος Πηγεών από την Αχρίδα. Χρηματοδότης ο Νίβεστιάνος Αναστάσης Ν.Τσίρλης αδελφός του προπάππου μου.

Στον Μακεδονικό Αγώνα αποτελούν το Βόρειο Τείχος του Ελληνισμού από την Στρούγκα και την Αχρίδα μέχρι τη Δράμα και τις Σέρρες. Βλάχοι διευθύνουν τον Μακεδονικό Αγώνα από τη Θεσσαλονίκη και το Μοναστήρι. Στις 24 Οκτωβρίου 1878 ο Γενικός Πρόξενος της Ελλάδος στη Θεσσαλονίκη Κωνσταντίνος Βατικιώτης γράφει στον υπουργό Εξωτερικών Θεόδωρο Δηλιγιάννη:¹⁰ *«Οι Ελληνοβλάχοι εισίν αδιασπάστως συνηνωμένοι μετά του Ελληνισμού όν εκπροσωπούν εν τη Δυτική Μακεδονία κρατερώς αμυνόμενοι κατά των επιθέσεων του Βουλγαρισμού».*

Ο Εθναπόστολος Ίων Δραγούμης ανέφερε σε έκθεσή του προς το Υπουργείο Εξωτερικών στις 4 Δεκεμβρίου 1903 από τις Σέρρες όπου δρούσαν αφοσιωμένοι Βλάχοι:¹¹ *«Η απώλεια των Βλάχων εν Μακεδονία είναι η πλήρης καταστροφή του Ελληνισμού της Μακεδονίας, λαμβανομένου υπ' όψιν ότι προς βορράν της γραμμής ήτις συνδέει την Καστορίαν, Νιάουσαν, Θεσσαλονίκην, Σέρρας και Δράμαν, ουδεμία υπάρχει -πλην του Μελενίκου- ελληνόφωνος κοινότης, αι δε βλαχόφωνοι ευρίσκονται εν μεγίστω κινδύνω. Εν τω καζά Νεβροκόπου και του Μελενίκου αλλά και εν άλλαις διαμερίσμασι υπάρχει φθίνουσα μεν αλλά χρησιμοποίησιμος η δύναμις των Βλάχων εκείνων οίτινες, κατά μικροσκοπικής κοινότητος εγκατεσπαρμένοι εν κέντροις του βουλγαρισμού, παλαίουσιν υπέρ της διατηρήσεως του Ελληνισμού. Είναι αξία παντός θαυμασμού η εθνική αντοχή και τα άλλα των Βλάχων προτερήματα. Εν Προσωτσάνη η μικρά βλαχόφωνος κοινότης εξελληνίζει την πόλιν βαθμηδόν».*

Στις 18 Ιανουαρίου 1904 ο Αρχιδιάκονος της Μητροπόλεως Δράμας Θεμιστοκλής Χατζησταύρου, ο μετέπειτα από Καβάλας Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσόστομος, γράφει στον Έλληνα Γενικό Πρόξeno Θεσσαλονίκης:¹²

«Οι βλαχόφωνοι πληθυσμοί, οι εν ταις πόλεσι και τοις χωρίοις ευρισκόμενοι, είναι κατά το πλείστον το καύχημα και η δόξα του ημετέρου Έθνους,, οι στύλοι και οι υποστηρικταί της Ορθοδοξίας και του Ελληνισμού, οι υπό της Θείας Προνοίας διασπαρέντες ίνα ταχθώσιν επί κεφαλής των υγιών στοιχείων και περισώσωσι την κινδυνεύουσαν εθνικήν μας υπόστασιν».

Από τον 16^ο αιώνα μέχρι τα τέλη 19^{ου} αυτός ο τόσο ολιγάριθμος λατινόφωνος ελληνικός πληθυσμός των Βλάχων εγκατέστησε σταδιακά και τροφοδότησε ένα απέραντο δίκτυο οικονομίας από την Οδησό μέχρι τη Βιέννη και τη Λειψία, από τον Δούναβη μέχρι τον Νείλο και από την Μόσχα μέχρι την Κωνσταντινούπολη. Είναι απίστευτο αλλά αληθινό ότι τόσο λίγοι έγιναν τόσο ισχυροί, απέκτησαν τόσο πλούτο, κυριάρχησαν σε τόσο απέραντο χώρο πέντε τουλάχιστον Αυτοκρατοριών.

¹⁰ ΑΥΕ/Κ.Υ-VIII, αριθ. 1106.

¹¹ Αρχείο Ίωνος Δραγούμη, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, φάκ. 13.

¹² ΑΥΕ/ΑΑΚ/Ζγ, αριθ. 36.

Καλλιέργησαν σε υψηλό βαθμό την ελληνική παιδεία, προετοίμασαν την Εθνεγερσία και χρύσωσαν την Πατρίδα.

Στα βουνά τους ανέπτυξαν την κάθετη οικιακή αλλά μεγάλη βιοτεχνία που κατεργάζονταν σε πολύτιμα είδη μεγάλης ζήτησης τα πρωτογενή προϊόντα από τα κοπάδια τους: το γάλα, το μαλλί και το δέρμα. Τυριά, κασέρια, μανούρια, κάπες, σαγιάκια, στρατιωτικοί μανδύες, προβιές και κατεργασμένα δέρματα μεταφέρονταν με τα βλάχικα караβάνια στα μεγάλα παζάρια και, πολύ σύντομα, σε τεράστιες αποστάσεις. Στα κοπάδια τους ανέτρεφαν τα άλογα και τα μουλάρια για τα караβάνια τους. Ταξίδευαν ασφαλέστερα από όλους επειδή Βλάχοι αρματολοί κρατούσαν όλες τις κλεισούρες και τα χάνια των μεγάλων δρόμων. Έτσι σώρευαν προστιθεμένη αξία και ασκούσαν μονοπωλιακά το εμπόριο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από και προς τη Δύση-Ανατολή. Παράλληλα ανέπτυξαν με μεγάλη τέχνη την ασημουργία και την αγιογραφία. Ταυτόχρονα πολλοί Βλάχοι, παλαιοί αξιωματούχοι της πατρώας Αυτοκρατορίας, ενεργούσαν στις κεντρικές πόλεις όπως η Θεσσαλονίκη, οι Σέρρες, το Μοναστήρι, τα Γιάννενα, η Λάρισα, τα Τρίκαλα κ.α. Συνδέθηκαν μεταξύ τους σε ένα τεράστιο εμπορικό δίκτυο εμπορίου και ευημερίας. Οι Βλάχοι ακολουθούσαν μέχρι το Δυρράχιο την αρχαία Εγνατία Οδό αλλά την έτρεψαν βορειότερα έως την αυτόνομη λατινόφωνη Δημοκρατία της Ραγούζας, το μοναδικό ελεύθερο λιμάνι της Ανατολής προς τη Βενετία. Στον κόμβο της παραλλαγής αυτής ανέπτυξαν, κοντά στην Κορυτσά, την ονομαστή Μοσχόπολη. Είχε 60.000 έως, κατ' άλλους, 80.000 κατοίκους. Μέχρι την εγκατάλειψή της το 1768 ήταν το μεγαλύτερο στα Βαλκάνια κέντρο της ελληνικής παιδείας και οικονομίας. Καλλιέργησε τα Ελληνικά Γράμματα, ίδρυσε την Νέα Ακαδημία και εγκατέστησε το πρώτο ελληνικό τυπογραφείο μετά το Πατριαρχείο. Ανέπτυξε την οικονομία της σε διεθνή κλίμακα με κάθετη οργάνωση του εμπορίου, της παραγωγής και της μεταφοράς. Το 1947 ο Βλάχος επιφανής ερευνητής Κωνσταντίνος Μέρτζιος¹³ και μετά δέκα χρόνια ο Μοσχοπολίτης Μητροπολίτης Ιωακείμ Μαρτινιανός δημοσίευσαν από τα Ενετικά Αρχεία με πλήρη στοιχεία δεκάδες εμπορικούς οίκους Βλάχων που εμπορεύονταν στη Βενετία από τον 16^ο έως και 18^ο αιώνα. Κατάγονταν από τη Μοσχόπολη, τη Σίπισχα, τη Νικολίτσα, τη Καβάγια, τη Λάγγα, την Αχρίδα, τη Μηλόβιστα, τη Σιάτιστα, την Κοζάνη και τους Καλαρρύτες.¹⁴

Οι Καλαρρύτες στην Ήπειρο ήταν μεγάλο κέντρο βιοτεχνιών. Τέλη του 18^{ου} αιώνα παρήγαγαν στρατιωτικές στολές για την Στρατιά του Ναπολέοντος. Διατηρούσαν εμπορικό στόλο και διαμετακομιστικούς σταθμούς στη Σαρδηνία και στη Μασσαλία. Τα караβάνια από το γειτονικό Συρράκο έφταναν μέχρι τη Ραγούζα προς τη Βενετία, έως τη Βιέννη και την Οδησό. Κοσμοπολίτες οι Βλάχοι εκόμιζαν εδώ, από τις αυτοκρατορικές πόλεις, πλούτο, πολιτισμό και προ πάντων φως. Κατάπληκτος ο Φραγκίσκος Πουκεβίλ, Πρόξενος της Γαλλίας στον Αλή πασά αρχές του 19^{ου} αιώνα, βρίσκει στα δύο απρόσιτα βλαχοχώρια και καταγράφει βαρύτιμες βιβλιοθήκες με κλασικούς αρχαίους Έλληνες και Λατίνους και συγχρόνους Γάλλους συγγραφείς. Από τους Καλαρρύτες κατάγεται ο Σωτήρης Βούλγαρης, ιδρυτής του διεθνούς οίκου κοσμημάτων Bulgari.

Βλάχοι, προερχόμενοι αποκλειστικά από τον ελληνικό χώρο, επισημαίνονται από τον 17^ο αιώνα κιόλας στα Βαλκάνια και στην Αυτοκρατορία των Αψβούργων στην οποία ανήκαν τότε επίσης η Κροατία, η Σλοβενία, η βόρεια Σερβία, η Τρανσυλβανία. Σ' αυτές -και προς αυτές- τις περιοχές οι Βλάχοι από τον 17^ο αιώνα ήδη ασκούσαν επικερδές εμπόριο, επιστήμες και τέχνες. Διατηρούσαν τα πλείστα

¹³ Κωνσταντίνου Δ. Μέρτζιου, *Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας*, Θεσσαλονίκη, Ε.Μ.Σ., ¹1947.

¹⁴ Ιωακείμ Μαρτιανού *Η Μοσχόπολις 1330-1930*, Θεσσαλονίκη, Ε.Μ.Σ., 1957.

χάνια κατά μήκος των βασιλικών οδών από την Κωνσταντινούπολη έως τη Βιέννη. Μετά την καταναγκαστική εγκατάλειψη της Μοσχόπολης εγκαταστάθηκαν στο Σεμλίνο, στα σύνορα Οθωμανών-Αψβούργων, και συνέχισαν το διεθνές εμπόριο.

Διακρίνονταν στους πολέμους και στις επαναστάσεις όλων των συνοίκων τους Λαών. Έστρωναν δρόμους, έχτιζαν περίτεχνα γεφύρια, ανέπλαθαν τις πόλεις. Βλάχοι βαρόνοι και τραπεζίτες μεσουράνησαν στη Βιέννη, στην Πέστη, στο Βελιγράδι, στην Οδησσό, στην Αίγυπτο. Όλα αυτά -και όχι μόνον- μοιάζουν παραμυθένια αλλά είναι πλήρως τεκμηριωμένα. Ζωντανή απόδειξη τα χωριά μας όπως Μέτσοβο, Συρράκο, Καλαρρύτες, Λαίιστα, Νυμφαίον, Κρούσοβο κ.α. μα και η Θεσσαλονίκη μας.

Η ώρα των Βλάχων Μεγάλων Εθνικών Ευεργετών εσήμανε αμέσως μόλις ιδρύθηκε το πρώτο ελεύθερο Κράτος των Ελλήνων. Το 1830 ο Γεώργιος Σ. Σίνας γενάρχης των ομωνύμων Μεγάλων Εθνικών Ευεργετών από τη Μοσχόπολη, απέστειλε στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια την πλουσιοπάροχη βοήθεια των Βλάχων της Βιέννης για τα ορφανά του Αγώνα. Είναι η πρώτη εισφορά Ελλήνων στο νέο Κράτος. 16 Μαΐου 1830 ο Κυβερνήτης έγραφε στον Σίνα:¹⁵

Εδέχθημεν μετά πολλής ευγνωμοσύνης την ποσότητα των 2.007/100 διστήλων τα οποία μετά των εν Βιέννη συμπολιτών σας Γραικο-Βλάχων προσεφέρετε δωρεάν. Είθε το ιδικόν σας παράδειγμα να εγείρη και άλλους ομογενείς. Εκφράζομεν προς σε, Κύριε, και προς τους συμπολίτας σου Γραικο-Βλάχους πολλήν ευγνωμοσύνην εκ μέρους των ορφανών και, παρ' ημών, την εξαίρετον υπόληψιν.

Οι Βλάχοι χρυσώνουν το Γένος και την πρωτεύουσα Αθήνα. Οι Γεώργιος Αβέρωφ, Μιχαήλ Τοσίτσας και Νικόλαος Στουρνάρας ανεγείρουν το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και ενισχύουν το Εθνικό Πανεπιστήμιο. Η χήρα του Μιχαήλ Τοσίτσα δωρίζει το οικόπεδο για το Αρχαιολογικό Μουσείο. Ο βαρόνος Σίμων Σίνας και ο γιος του Γεώργιος ανεγείρουν την Ακαδημία Αθηνών, τον Μητροπολιτικό Ναό και το Εθνικό Αστεροσκοπείο στην Αθήνα. Επίσης τον Μητροπολιτικό Ναό στη Σύρο. Ο Γεώργιος Αβέρωφ χαρίζει τη Σχολή των Ευελπίδων, τη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων, το Καλλιμάρμαρο Παναθηναϊκό Στάδιο, το Εφηβείον, μετέπειτα φυλακές Αβέρωφ, το ένδοξο θωρηκτό «Αβέρωφ» και τις Γεωργικές Σχολές στη Λάρισα και στην Εύβοια. Οι εξάδελφοι Ευαγγέλης και Κωνσταντίνος Ζάππας χαρίζουν τα Ζάππεια Παρθεναγωγεία στην Κωνσταντινούπολη, στην Αδριανούπολη και στην Αθήνα. Στην μικρή πρωτεύουσα δωρίζουν επίσης το Παρθεναγωγείο, το Ζάππειο Μέγαρο και τον Κήπο του Ζαππείου. Σκοπός τους ήταν να αναβιώσουν τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Ο Απόστολος Αρσάκης ιδρύει τα Αρσάκεια Σχολεία και ο Μιχαήλ Τοσίτσας τα Τοσίτσεια Σχολεία. Ο βαρόνος Κωνσταντίνος Μπέλλιος χαρίζει τη Βιβλιοθήκη του στην Εθνική Βιβλιοθήκη και το Δημοτικό Νοσοκομείο «Η Ελπίς» στον Δήμο Αθηναίων. Χρηματοδοτεί την ίδρυση της Αρχαιολογικής Εταιρείας και στην Αταλάντη χτίζει τον οικισμό Νέα Πέλλα όπου στεγάζονται όσοι Μακεδόνες αγωνίσθηκαν κατά την Εθνεγερσία στη Νότιο Ελλάδα. Οι Βλάχοι ευεργέτες με συνεισφορές ιδρύουν το Οφθαλμιατρείο και κοσμούν το Πανεπιστήμιό της με τη ζωφόρο του και με τους ανδριάντες των προπυλαίων του.

Ο Ιωάννης Μπάγκας χαρίζει το ξενοδοχείο του «Μέγας Αλέξανδρος» στην πλατεία Ομονοίας και, με τις προσόδους του, το Μπάγκειον Ίδρυμα χρηματοδοτεί σχολεία και μοιράζει βιβλία στις υπόδουλες ακόμη ελληνικές χώρες. Ο Χρηστάκης Ζωγράφος, βαθύπλουτος τραπεζίτης στην Πόλη, ιδρύει τα Ζωγράφεια Σχολεία, αγαθοεργά ιδρύματα και Βιβλιοθήκη. Οι αδελφοί Λάμπρου καταθέτουν τον πυρήνα του Εθνικού Νομισματικού Μουσείου, ιδρύουν τον Φιλολογικό Σύλλογο Παρνασσός και την Αρχαιολογική Εταιρεία. Ο Γεώργιος Σταύρου ιδρύει την Εθνική Τράπεζα.

¹⁵ Ελληνική Ορθόδοξος Διασπορά στην Ουγγαρία, Ν.Α. Κοζάνης, 2010, σ. 46.

Πρώτοι και στα Γράμματα. Βλάχοι Μεγάλοι Διδάσκαλοι του Γένους διέλαμψαν στη Διασπορά, όπου ανθούσε ο βλαχόφωνος Ελληνισμός. Συνέβαλαν αποφασιστικά στην αφύπνιση του Γένους, στη μεταλαμπάδευση του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και στη διαμόρφωση του Νεοτέρου Ελληνισμού. Αναφέρονται ενδεικτικά οι εξής: Στην Πάδοβα ο Βεροιάνος Ιωάννης Κωττούνιος (Βέροια 1572-Πάδοβα 1657). Φέρει, μεταφρασμένο στα βλάχικα, το παλαιολόγειο επώνυμο Κυδώνης. Στη Βιέννη και στο Βουκουρέστι ο Νεόφυτος Δούκας (1760-1845). Στο Παρίσι ο Γρηγόριος Ζαλύκης. Στη Βιέννη ο Δημήτριος Δάρβαρις (1751-1823). Στην περιώνυμη Νέα Ακαδημία της Μοσχοπόλεως ο Αθανάσιος Καβαλλιώτης και ο Δανιήλ Μοσχοπολίτης. Στη Βενετία ο Ιωάννης Χαλκεύς και ο Νεκτάριος Τέρπος μεταξύ 1750- 1779. Στη Λειψία και στη Χάλλη της Γερμανίας ο Αμβρόσιος Παμπέρης (1768-1802). Στο Αμβούργο και στο Βουκουρέστι Δημήτριος Παμπέρης από το 1706. Στη Χάλλη και στο Μαγδεμβούργο της Γερμανίας ο Κωνσταντίνος Ζουπάν από το 1760. Στην Καστοριά ο Μητροπολίτης της Διονύσιος Μαντούκας (1648-1741).

Ν. Ι. Μέρτζος